

dr hab. Paweł Nowak, prof. KUL
Katedra Języka Mediów i Komunikacji Społecznej
Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej
Wydział Nauk Społecznych
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Lublin, 20 lutego 2016 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej

Katarzyny Woś, *Gry językowe w zjawkach serwisu informacyjnego Fakty TVN. Gry z odbiorcą i gry z tekstem jako realizacje komunikacyjne dziennikarskich gatunków informacyjnych*

1. Struktura rozprawy

Rozprawa doktorska Pani Katarzyny Woś składa się z czterech rozdziałów (w każdym z nich są także ponumerowane podrozdziały), krótkiego wstępu i niezbyt obszernego zakończenia, a także wykazu słowników i leksykonów oraz liczącej około dwustu pozycji literatury przedmiotu. Struktura tej pracy jest zatem całkowicie zgodna z zasadami obowiązującymi w tego rodzaju opracowaniach i nie budzi żadnych zastrzeżeń.

2. Ocena zawartości poszczególnych części rozprawy

Prezentujący zawartość pracy wstęp jest nieco nazbyt streszczający, a za mało skupiony na metodologii i wyjaśnieniu powodów podjęcia w rozprawie analizy właśnie tego zagadnienia. Jednak w wystarczający sposób spełnia funkcję wprowadzenia do lektury dalszych części pracy.

Rozdział I *Język i gatunki medialne – założenia teoretyczne i metodologiczne rozprawy* podzielony został przez Autorkę na dziesięć podrozdziałów, w których znalazły się najważniejsze informacje, dotyczące wielu kwestii językoznawczych i medioznawczych. Brakuje mi w nich nieco zaznaczenia związku pomiędzy punktami, wykładnikami i wskaźnikami spójności oraz znaków logicznego, przyczynowo-skutkowego następstwa, bo choć kolejność podrozdziałów jest racjonalna i zrozumiała, to warto byłoby wskazać na te zależności w strukturze powierzchniowej tekstu rozprawy.

Nie zmienia to jednak faktu, że w bardzo (może nawet trochę za bardzo) syntetycznych punktach tej części pracy pojawiły się opisy funkcji mediów, semantyki i pragmatyki języka w mediach/języka mediów, genologii i ewolucji gatunków dziennikarskich, charakterystyka zajawki, opis gier językowych oraz związków frazeologicznych.

Warto podkreślić dobry wybór opracowań, z których korzystała Pani Katarzyna Woś, choć jednocześnie trochę brakuje w tych częściach opracowań najnowszych, a poza tym zbyt wiele tu cytacji, a za mało pogłębionych omówień zawartości opracowań teoretycznych. Trudno jednak nie docenić jakości wyboru przytaczanych rozpraw i artykułów. Autorka przywołuje bowiem rozprawy i książki takich znawców języka w mediach oraz komunikacji medialnej, jak: Jerzy Bralczyk, Katarzyna Kłosińska, Barbara Kudra, Grażyna Majkowska, Walery Pisarek, Halina Satkiewicz czy Tomasz Goban-Klas albo Wiesław Godzic. Zaś gdy Pani Katarzyna Woś charakteryzuje gatunki dziennikarskie, pojawia się nazwisko Marii Wojtak, a gdy pisze o frazeologii i wartościach w języku, powołuje się na prace Jadwigi Puzyniny, Andrzeja M. Lewickiego i Anny Pajdzińskiej.

Także opis kluczowych dla tematyki rozprawy zagadnień związanych z gramami językowymi oparty został na publikacjach Ludwika Wittgensteina, Tadeusza Szczerbowskiego, Grażyny Filip czy przede wszystkim Elżbiety Chrzanowskiej-Kluczewskiej. Cały rozdział dowodzi niewątpliwiej erudycji Autorki i przekonuje, że Doktorantka czyta opracowania naukowe krytycznie i samodzielnie.

W rozdziale II *Gry strukturalne* Pani Katarzyna Woś zajmuje się analizą podstawowych rodzajów gier językowych i komunikacyjnych, wykorzystując ich podział zaproponowany przez Bartłomieja Guza. Rozdział rozpoczyna się od podania wielu przykładów wykorzystania związków frazeologicznych w postaci kanonicznej, porządkując je według kryterium częstości występowania w TVN-owskich zajawkach.

Analizy i interpretacje są przeprowadzane prawidłowo według skonstruowanego przez Doktorantkę schematu opisu i w większości nie budzą zastrzeżeń. Jednak, choć domyślam się powodów zaniechania pisania o tym w tym miejscu rozprawy, brakuje mi w niektórych z tych opisów pokazania innych możliwości interpretacji, np. *dola i niedola* to także gra intertekstualna z piosenką Maryli Rodowicz „Jadą wozy kolorowe”, *powtórka z rozrywki* może być odebrana także jako tytuł audycji rozrywkowej z Programu III Polskiego Radia, a *Śmiechu warte* to także tytuł bardzo popularnego w latach dziewięćdziesiątych XX wieku programu z TVP. Na szczęście potem pojawia się wykorzystanie cytatów jako forma gry językowej oraz podporządkowanie opisu frazeologizmów w zajawkach ich etymologii.

Kolejna część rozprawy dotyczy modyfikacji frazeologicznych jako innego mechanizmu gier wykorzystywanego w zajawkach w TVN. Autorka wskazuje najważniejsze zabiegi modyfikujące związki frazeologiczne i analizuje je prawidłowo i interesująco. Cieszy także obecność w tej części, co prawda krótkiego, ale jednak, podsumowania, które puentuje wcześniejsze analizy (s. 99).

Następnym wyodrębnionym przez Doktorantkę mechanizmem gry językowej są nawiązania intertekstualne, których w kulturze kolażu i postmodernizmu siłą rzeczy musi być bardzo dużo. Autorka słusznie podkreśla, że ich głównym źródłem jest kultura masowa, a zwłaszcza literatura polska, tytuły filmów, dzieł literatury zagranicznej, a także nawiązania do tytułów programów telewizyjnych, zwłaszcza talent-show. Oczywiście, pojawiają się także odesłania intertekstualne do fragmentów piosenek i to zarówno tych rokowych, jak i tych popowych i biesiadnych. Tę część rozprawy kończy opis intertekstualności związanej z wydarzeniami historycznymi. O ile nie mam wątpliwości co do intertekstualności historycznych cytatów wykorzystywanych w zajawkach, o tyle nie do końca przekonuje mnie traktowanie przez Panią Katarzynę Woś jako intertekstualności przywołań w tych wypowiedziach wydarzeń historycznych i współczesnych (s. 129). Są to dla mnie raczej użycia symboli czy znaków kulturowych/cywilizacyjnych, a nie odesłania tekstowe, ale dobrze, że Autorka zauważyła ich istnienie i zwróciła na nie uwagę. Do intertekstualności już w bardziej uzasadniony sposób zalicza Doktorantka także przywołanie przysłów i porzekadeł, hasła kampanii społecznych czy nazwy współczesnych zjawisk społecznych. W przypadku jednego z nich – *naszej klasy* – zabrakło mi poza zauważonym przez Autorkę związkiem z portalem społecznościowym wskazania na możliwość związku tej zajawki z tytułem piosenki Jacka Kaczmarskiego, a ten związek szczególnie w drugim opisywanym użyciu wydaje się całkiem realny.

Kolejnym rodzajem gier są gry formą fonetyczną i graficzną, które przyciągają uwagę odbiorcy zapisem i/lub brzmieniem. Również tutaj przykłady są dobrane bardzo dobrze i opisane konsekwentnie według wcześniejszego schematu, natomiast niektóre z nich budzą drobne wątpliwości, np. dlaczego neologizm *praproblem* jest zakwalifikowany do gry formą, a nie do następującej po nim kategorii gier – neologizmy i zwroty obcojęzyczne? Wśród neologizmów i zwrotów obcojęzycznych także większość wyrazów i wyrażeń zostało zinterpretowanych prawidłowo i interesująco, natomiast przy niektórych z nich można byłoby dopisać jeszcze inne odczytania i źródła, np. *czasowstrzymywacz* nie jest neologizmem w rozumieniu ścisłym, bo został wcześniej użyty i to niejednokrotnie w reklamie sieci komórkowej „Plus” z udziałem kabaretu „Mumio”, a nie ma o tym w pracy ani słowa.

Podsumowując, cały rozdział jest dobry i interesujący, ale tak, jak i w poprzednim, brakuje w nim nieco spójności i wyrazistych podsumowań poszczególnych podrozdziałów oraz zakończenia całego rozdziału. Autorka mogła także wybrać inne klasyfikacje gier komunikacyjnych, bo jest ich naprawdę niemało.

Najciekawsze, przynajmniej dla mnie, fragmenty tej pracy to rozdział III *Leksykalno-semantyczne pola zapowiedzi*. Pani Katarzyna Woś sięgnęła po dawną, choć na szczęście nie do końca zapomnianą metodologię strukturalistyczną – koncepcję pól znaczeniowych. Stworzona przez językoznawców i filozofów niemieckich była cenionym sposobem opisu materiału słownikowego i tekstowego w językoznawstwie polskim do końca lat osiemdziesiątych XX wieku, gdy została wyparta przez metodologię kognitywistyczną.

Rezygnując z wprowadzenia koncepcji metafor strukturalnych, pojęciowych i orientacyjnych (przy okazji zastanawiam się dlaczego?), Doktorantka wybrała bardzo dobrą koncepcję opisu zgromadzonego przez siebie materiału i wykorzystała ją we właściwy sposób. Zarówno wyznaczone przez nią pola semantyczne, jak i przeprowadzone w ich obrębie analizy i interpretacje są, co najmniej, zadawalające.

Natomiast nie byłbym sobą, gdybym nie zauważył kilku braków i potknięć. Są w bibliografii tej rozprawy umieszczone prace Danuty Buttler i Ryszarda Tokarskiego, poświęcone polu znaczeniowemu, a w zasadzie nie są przywoływane w tekście, co zwłaszcza w przypadku fragmentu dotyczącego pola człowieka jest niemalże konieczne, nawet jeśli polemizuje się z tezami z książki „Struktura pola znaczeniowego: studium językoznawcze” (notabene wydanej w Warszawie, a nie w Lublinie). W ten sam sposób brakuje mi przywołania w tej części, obecnej w bibliografii, książki George’a Lakoffa i Marka Johnsona „Metafory w naszym życiu”, bo Autorka pisze w tym rozdziale i o strukturach metaforycznych, i o metaforach. Rzetelna egzemplifikacja wyznaczonych pól mogłaby zostać wzbogacona o pełniejszy opis relacji pomiędzy elementami je tworzącymi, bo brakuje zarówno precyzyjnego opisu relacji wewnątrzpolowych (np. synonimii czy antonimii), jak i relacji zewnątrzpolowych – polisemii i homonimii czy hiperonimii. Dzięki takiemu zabiegowi można byłoby stworzyć sieć zależności i pokazać, w jaki sposób wyodrębnione przez Doktorantkę pola wpływają na siebie i wprowadzają dodatkowe wartości semantyczno-pragmatyczne do telewizyjnych zajawek. Pomimo powyższych uwag uważam, że część ta jest oryginalna, interesująca i wskazująca na dojrzałość analityczno-interpretacyjną Pani Katarzyny Woś.

Zamykający główną część rozprawy rozdział IV *Gra semantyką i dysonanse stylistyczne* ma w sobie wszystkie zalety i wady części poprzednich. Pani Katarzyna Woś wybrała bardzo efektywną i efektowną metodę opisu omawianych w nim zjawisk oraz konsekwentnie trzyma

się schematu prezentacji wybranych do tego rozdziału przykładów. W bibliografii pracy znajdują się bardzo wartościowe i uznane przez środowisko językoznawcze prace o potoczności (choćby Jacka Warchali), a nie widać ich w samym tekście rozprawy. Analizy i interpretacje materiałowe są z pewnością wystarczające i satysfakcjonujące, ale można byłoby z niektórych przykładów wydobyć znacznie więcej, bo przywołują wiele dodatkowych konotacji i asocjacji, o których istnieniu po prostu warto wspomnieć, np. *fura i komóra* to przecież także fragment znanego potocznego powiedzenia – *skóra, fura i komóra*, a *scenka opada* to również nawiązanie do długo i często powtarzanej w tamtym okresie w radiu i w telewizji reklamy sieci handlowej RTV Euro AGD z 2008 roku – *cenka opada*. Oczywiście, jak i wcześniej, brakuje w tym rozdziale wyraźnego podsumowania i zakończenia oraz trudno odnaleźć zależność przyczynowo-skutkową pomiędzy poszczególnymi częściami.

Częściowo braki spójności i podsumowań poszczególnych rozdziałów i podrozdziałów rekompensuje zakończenie rozprawy. Na pięciu stronach Pani Katarzyna Woś podkreśla i opisuje jeszcze raz zakres i cel swoich analiz oraz, i to jest najważniejsze, ocenia jakość wykorzystanych w zajawkach telewizji TVN gier językowych.

Trudno nie zgodzić się z Autorką, że gry językowe to metoda na przyciągnięcie i utrzymanie przed ekranem odbiorcy, ponieważ ich atrakcyjność i dowartościowujący odbiorcę charakter stanowi często jedyny sposób, aby wyróżnić się spośród innych audycji i programów, a zauważenie komunikatu przez odbiorcę to co najmniej połowa sukcesu materiału dziennikarskiego we współczesnej przestrzeni komunikacyjnej.

3. Ocena całości rozprawy

Praca doktorska Pani Katarzyny Woś, *Gry językowe w zajawkach serwisu informacyjnego Fakty TVN. Gry z odbiorcą i gry z tekstem jako realizacje komunikacyjne dziennikarskich gatunków informacyjnych* jest interesującym i dojrzałym opracowaniem bardzo ważnego i popularnego nie tylko w ostatnich latach zagadnienia języka mediów/języka w mediach i sposobów jego wykorzystania do przyciągnięcia uwagi odbiorcy i jego zadowolenia przez ofertę nadawczą.

Zaletą pracy jest jej przemyślana i konsekwentnie realizowana konstrukcja oraz schemat analityczno-interpretacyjny, wykorzystywany przez Autorkę praktycznie w każdym przykładzie. Ogromnym plusem jest także obszerna i dobrze dobrana baza materiałowa, która w całkowicie satysfakcjonujący sposób ilustruje sformułowane w tej pracy tezy i podjęte przez Doktorantkę tropy badawcze. W zasadzie nie można mieć zastrzeżeń także do bardzo obszernej literatury przedmiotu, którą zamieściła na końcu swej pracy doktorskiej Pani Katarzyna Woś.

Napisałem *w zasadzie*, ponieważ mimo jej liczebności brakuje mi w niej kilku nazwisk i najnowszych publikacji, poświęconych językowi mediów/językowi w mediach i gatunkom dziennikarskim (zwłaszcza prac środowiska katowickiego – Bożeny Witosz, Iwony Loewe i innych). Podobnie jak bibliografię oceniam także analizy i interpretacje materiałowe zawarte w tej rozprawie. Z jednej strony są one przeprowadzone właściwie i z większością z nich trudno lub nie sposób polemizować. Z drugiej zaś strony można byłoby część z nich znacznie poszerzyć, ponieważ różnorodność asocjacyjno-konotacyjna to jedna z najważniejszych cech dobrych gier językowych, a w kilku przypadkach decyzje interpretacyjne Autorki były zbyt kategoryczne i nieuwzględniające tej różnorodności.

Podstawową wadą ocenianej rozprawy jest brak wykładników spójności wyводу, co wywołuje u mnie wrażenie fragmentaryczności rozprawy. Natomiast na plus Doktorantce warto zaliczyć dbałość o poprawność dysertacji i jej szatę redakcyjno-edytorską. Oczywiście, zdarzają się w niej usterki stylistyczne, interpunkcyjne i literowe, ale jest ich naprawdę niewiele.

4. Wniosek końcowy

Praca doktorska Pani Katarzyny Woś, *Gry językowe w zajawkach serwisu informacyjnego Fakty TVN. Gry z odbiorcą i gry z tekstem jako realizacje komunikacyjne dziennikarskich gatunków informacyjnych* odpowiada wymaganiom stawianym przed rozprawą doktorską, dlatego wnoszę o dopuszczenie mgr Katarzyny Woś do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Katarzyna Katarzyna
P. Nowak
dr hab. Paweł Nowak